

*IZAĆI IZ SARAJEVA
ILI KAKO JE NASTALA OVA KNJIGA*

Prvo i obavezno pitanje Sarajlija koji bi se u ratno doba (a i kasnije) sreli na „slobodnoj teritoriji” bilo je „kad si izašao”, a zatim i „kako si izašao”. Oni neupućeni, obično bi pitali i „zašto”. Nama se to pitanje nije postavljalo.

U početku sam govorila: „neću izaći dok me ne otjeraju”. Zatim: „neću izaći s kesom u rukama”. Ali kad se Sarajevo izvana, a naročito iznutra, zatvorilo, izaći iz njega postalo je nedostižan cilj, s kesom ili bez nje.

Malo se zna i govori o unutrašnjoj blokadi grada. Naime, čim je proglašeno ratno stanje (još u aprilu) od strane Predsjedništva BiH (čitaj: Alije Izetbegovića), donesene su uredbe o radnoj i vojnoj obavezi, a kasnije je to pretočeno u odluke o ratnom rasporedu svakog pojedinca – svi smo u neku ruku postali vojni obveznici. U fizičkom smislu, uspostavljene linije razgraničenja između srpskih i muslimanskih dijelova grada (a radilo se često o dvije strane ulice ili dvije obale Miljacke) bile su posijane minama i pod budnim okom snajperista i s jedne i s druge strane. To znači da nikako nije bilo moguće da pređeš iz jednog u drugi dio grada. Dakle, nije bilo načina da izađeš iz grada, a „gradom” se tada smatrao veći, centralni dio Sarajeva pod muslimanskom kontrolom, bez dozvole vlasti čak i ako ona druga strana nije pravila smetnje. Dozvole su iz-

davane samo bolesnima i starim osobama, i to za organizovane konvoje ugovorene sa drugom stranom. A izlazak konvoja iz grada ometan je i sprečavan na razne načine od istih tih vlasti čije su nam dozvole za izlazak bile neophodne. Izaći iz Sarajeva postalo nam je osnovna preokupacija i opsesija, sudbinsko pitanje, mnogima i pitanje života i smrti. Izaći iz Sarajeva značilo je iskoračiti iz devetog kruga pakla. Izaći iz Sarajeva od tada postaje metafora koja još i danas kruži širom zemljinog šara, svuda gdje se kreću sjene nekadašnjih žitelja ovog grada.

Pred sam početak ozbiljnijih ratnih dejtava relativno bezbjedno su izašli konvoji sarajevskih Jevreja, kojima su otišli gotovo svi Jevreji, naročito mlađi, a djeca obavezno, i neki konvoji Roma i djece u organizaciji Dječje ambasade. Kasnije je to bilo gotovo nemoguće.

Uz to, propaganda je bila strašna: svi koji su otišli iz grada smatrani su dezterima i izdajnicima, a iste epitete su zaslužili i oni koji bi samo izrekli tu želju – jedan moj kolega je proveo nekoliko mjeseci u vojnom zatvoru zato što je tu želju izrekao pred svojim kolegom iz jedinice koji je priču na tu temu prvi započeo. Srodnici onih koji su otišli bili su izloženi moralnom i psihičkom, a ponekad i fizičkom maltretiranju komšiluka i paravojnih formacija u naseljima.

Drastičan primjer ometanja i zloupotreba bilo kakvog, pa i organizovanog, humanitarnog izlaska iz grada, bio je konvoj sa djecom siročadi iz Doma za nezbrinutu djecu „Ljubica Ivezić” u ljeto '92. Televizija je cijeli dan prenosila pripreme za taj konvoj (dogovoren posredstvom međunarodnih organizacija sa obje strane). Vidjeli smo kako spremaju djecu, kako se ukrcavaju u autobuse i sl. Sve je djelovalo nekako usporeno, kao da neko namjerno gubi vrijeme i razvlači i odgađa polazak, tako da su konačno krenuli tek kasno popodne. Kad su autobusi stigli do studentskih domova u Neđarićima, iznenada je zapucalo i jedan autobus je pogođen u donji dio ispod pro-

zora, u visini sjedišta. Na televiziji su prikazane dvije mrtve bebe (otprilike tri mjeseca stare) koje su, čini se nevezane, ležale na sjedištima. Reporteri su zapjenušano izvještavali o tom događaju, natječući se u što pogrđnijim imenima onih koji su napali djecu. Same po sebi, slike sa ekrana bile su zaista potresne. Onda je pušten komentar jednog stranog dopisnika koji je svoju stanicu izvještavao sa lica mjesta. Dramatično je opisivao incident, umetnute su slike izrešetanog autobusa i mrtve djece, a onda je on pred kamerama pokazao iza sebe i izričito rekao: „Pucnji su došli sa onih visokih zgrada iza mene!” Jedine visoke zgrade iza njega bili su studentski domovi koje su odavno zaposjeli pripadnici Armije BiH i policije, a nešto dalje i zgrada lista „Oslobođenje”. Iza njih, zaklonjeno, prostiralo se srpsko naselje Neđarići sastavljeno, uglavnom, od niskih porodičnih kuća. Ovaj reporter nije bio ni svjestan šta je zapravo izrekao.

I ja sam, naravno, imala ratni raspored – profesor „bosanskog jezika” u ratnoj školi. Poslije proglašenja nezavisnosti Hrvatske, pa zatim i Bosne i Hercegovine, praktično sam u Bosni postala strani državljanin, jer sam rođena u Hrvatskoj i tamo bila upisana u knjigu državljana. Međutim, donesen je ratni zakon o državljanstvu kojim je u uvodnim preambulama regulisano da se svi građani koji potiču iz bivših republika (sada država), a živjeli su u BiH posljednjih pet godina, „smatraju” (baš tako je pisalo) državljanima BiH po pravima i obavezama. Bio je i jedan član koji je govorio da ovi građani imaju pravo da odu u svoje republike pod uslovom da nisu raspoređeni na neke bitne zadatke u funkciji neposredne odbrane države. Ja sam, izgleda, bila taj slučaj, tj. nalazila sam se u funkciji neposredne odbrane države Bosne i Hercegovine, jer su me „glat” odbili kad sam po ovom članu podnijela zahtjev za „izlazak”. (Interesantno je da se moje „bosansko” državljanstvo kasnije, kad sam pripremala dokumentaciju za otkup stana, više nije podrazumijevalo, pa sam uz gomilu papira

morala da podnesem zahtjev i da mjesecima čekam da bih ga, uz razne prepreke i neprijatnosti, konačno i dobila).

Ovu knjigu sam pisala posljednjih deset godina, sa prekidima, i u velikom grču. Ja sam je, što bi rekao Vuk, iz Sarajeva u Beograd „u glavi donijela”. Za vrijeme ratnih godina u Sarajevu ništa nisam zapisivala jer je to, može li iko danas u to povjerovati, bilo opasno, ali sam noćima u glavi „zapisivala” ono što sam smatrala da se mora zapamtiti. Htjela sam, zapravo, da što više zapamtim kako bih, ako preživim, mogla što vjernije sve to da ispričam svojoj djeci. Nisam razmišljala ni o kakvoj knjizi. Prvih godina u Beogradu nisam uopšte bila u stanju da pričam o onome što sam preživjela. Riječi su mi, jednostavno izgledale suviše slabe i nedovoljne da bi mogle da predstave sav taj užas. Tih godina sam ponovo učila da živim. Bila sam zadovoljna što sam preživjela i što sam ponovo sa svojom porodicom. Nikakvih ambicija ni želja nisam imala, činilo mi se da nikad više neću moći ni da se radujem, ni da patim zbog nečega. Zahvaljivala sam Bogu za svaki dan u kome sam osvanula i smatrala sam da mi je sve ovo poslije toga naprosto poklonjen ostatak života.

A knjiga je živjela u meni. Pojedini prizori su me proganjali kad uveče legnem i nisu mi dali da zaspim. Tako sam konačno počela da pišem i oslobađam se, a život se postepeno počeo vraćati u mene, ne onaj nekadašnji (i godine su pristigle), ali ipak, nekakav život, koji je počeo da liči na normalni.